

“Til Asylernes Venner og Veninder”: Kommenteret tekstudgivelse om Grundtvigs kamp for asylskolernes frihed

Af Ulrik Overgaard

Følgende hidtil utrykte artikel af Grundtvig er inspireret af hans nære tilknytning til den af Dronning Caroline Amalie i 1841 oprettede asylskole, for hvilken han stod som direktør.¹ Den afsluttende strofe i manuskriptet er gengivet i Svend Grundtvigs *N. F. S. Grundtvigs Poetiske Skrifter* (PS VI, 488) efter originalen og dateres her præcist til 12. april 1844.² Transskriptionen følger manuskriptets tegnsætning og ortografi. Understregninger er markeret med kursiv, mens overstregninger er gengivet i brødteksten omgivet af kantede parenteser. Kun resultaterne af ubetydelige sproglige korrektioner uden indholdsmæssig relevans er medtaget, mens indlysende stavfejl er rettet og på de pågældende steder tydeligt markerede med kursiv i kantede parenteser.

Tak til lic.theol. og valgmenighedspræst Kim Arne Pedersen, docent dr.phil. Flemming Lundgreen-Nielsen, tidligere professor K. E. Bugge og forskningsassistent Jette M. Holm, som alle velvilligt har givet mig værdifuld hjælp til transskriptionsarbejdet.

11[1r]

Til Asylernes Venner og Veninder

Ingen af de nye Indretninger, jeg som Mand har oplevet, var mig glædeligere end Oprettelsen af *Asyler*³ og tilsvarende *Friskoler*,⁴ thi det er næsten den eneste ny Indretning, der virkelig er til *Menneske-Livets* Tarv, medens for Resten “al Fordeel er paa Dødens Side”,⁵ som dog hverken trænger til vor Understøttelse eller er den værd. Ligesom nemlig *Asylerne* har reist sig og bestaae ved *frivillige* Bidrag og Omhu for de Smaa efter Menneske-Kiærligheds Drift, saaledes var aabenbar ogsaa Meningen at aabne det unge Liv hos Almuen et *frit Tilflugtssted*, hvor det ei blot var beskyttet mod megen Nød og Fristelse, men hvor det paa en menneskenaturlig Maade skulde næres og udvikles til Gavn og Glæde for sig selv og hele Samfundet. Vel saae jeg strax, at det var kun halvt, naar der ikke oprettedes *Skoler* i samme Aand, med samme Frihed, Liv [og ædr] menneskekiærlige Øiemed og ædru Betragtning af den *virkelige* Verden og det nærværende Borgerlige Selskab,⁶ med deres Tarv og Trang; men det saae mange flere og langt virksommere Folk end jeg, saa de har ogsaa til min Glæde begyndt at reise sig og spaae med Frydesang om bedre og lysere Dage, naar Menneske-Livet skeer sin Ret og lønner sine Velyndere, naar Almue-Skolerne⁷ er

“Børne-Huse”⁸ i god Forstand, hvor de Smaa tidlig vænnes til med Flid at gjøre noget Nyttigt med deres Tid og deres Hænder, || [1v] og nyde derfor *aandelig* og *hjertelig* som de kan og *vil* nemme, da Ingen kan oplyses over sin Evne eller forædles mod sin Villie, men Alle kan vænnes til gavnlig Virksomhed og for Alle kan Menneske-Livet aabenbare sig i en ædel og elskelig Skikkelse, Sandheder, som hvor ubekjendte eller miskjendte de end sædvanlig er, hvor man betænker og indretter Skolevæsen, dog hevne sig lige frygtelig paa deres Modstandere, og bringe deres Venner lige stor Glæde og Velsignelse.

Men just fordi jeg inderlig elsker disse Menneske-Livets frie Tilflugtssteder og venter, under fremskridende Livs-Oplysning megen Gavn og Glæde af dem for hele Samfundet i en livlig, oplyst, arbejdsvant Almue, der tidlig fik Følelse af Ære og Skam, tidlig fik værdige Forestillinger om Menneske-Livet, tidlige Indtryk af den *personlige Friheds* Værd og dens Betingelser i det borgerlige Selskab, lutter Ting, hvis Savn det især er, som befolker vore Tvangs og Tugt-Huse⁹ med unge Forbrydere, som man siden næsten kun forgæves stræber at forbedre; just derfor holder jeg, saavidt muelig, et vaagent Øie med den endnu spæde Plante-Skole for Livet, der i *Døds-Luften*,¹⁰ som endnu ruger tungt over Jorden naturligviis hvert Øieblik staaer Fare for at kvæles i Fødselen endogsaa før den veed det, og da jeg har opdaget en saadan Dødsfare for Asyl-Indretningen, anseer jeg det saameget mere for min Skyldighed at advare dens Venner || [2r] og Veninder, som det er en Dødsfare, de Fleste af dem neppe drømme om, medens jeg under en Trediveaars-Krig med Døden¹¹ naturligviis maa have lært at kiende dens mangfoldige Krogveie, der alle føre sikkert til det samme Maal. Jeg veed det godt, at mange Læsere vil korse sig ved at see hvad jeg kalder [farli] en Pind til Asylernes Ligkiste, som hvis den ikke hurtig smides væk, vil voxe frygtelig Dag for Dag, men det maa jeg ikke bryde mig om, naar jeg muelig kan gjøre Menneske-Livet en Tjeneste, det høilig trænger til og kan kun times af Faa, saa jeg maa blot foreløbig bede Læseren huske, at det er paa ingen Side *Hensigter*, jeg drøfter eller *Bevæggrunde*, jeg dømmer, men kun *Kiendsgjæringer* med deres nødvendige Følger, jeg vil oplyse.

Der er nemlig i det mindste *Eet* af Hovedstadens Asyler, som paa en Maade har knyttet sig til vort “tvungne Fattigvæsen”, og løsriver det sig ikke hurtig derfra, da er det forloren, før det veed det, synker paa faa Aar ned fra en Plante-Skole for Livet til en Forberedelses-Classe for Fattig-Skolerne og al Elendighed. Her er ikke Rum til at drøfte det tvungne Fattigvæsen, men til at vidne mod denne Malstrøm med sin *bundløse* Afgrund, som vi, blinde for *Engelands* afskrækkende Exempel, har ladet os forlokke til, dertil maa her være Rum, og dernæst paastaaer jeg, at om || [2v] end det tvungne Fattigvæsen paa sit Sted var lige saa nødvendigt og gavnligt, som det er det Modsatte,

saa undergraver ethvert Asyl og enhver Asylskole sig dog nødvendig selv, ved at sammenkiæde sig dermed, da de derved nødes til Skridt for Skridt at give Afkald paa det "Liv" og den "Frihed," som er deres Sjæl, thi alt Levende, der bindes til et dødt Legeme maa nødvendig døe idag eller imorgen.

Det synes saaledes jo menneskekiærligt nok, naar Forældre under Fattigvæsenet klage over, at deres Børn, af Mangel paa hele Klæder, ei kan komme i Asylet, da at give dem et Beviis for Børnenes Indlemmelse deri, og det synes glædeligt, at Fattigvæsenet da redebon klæder de smaa Stakler op,¹² men heraf følger, at da naturligviis samme Forældre, stolende paa deres "Forsørgelses-Ret" kun bruger Asylgangen til et Paaskud for at faae Klæderne, saa finder det tvungne Fattigvæsen, at det giver Anledning til *Misbrug*, som kun kan forebygges ved en "Forsømmelses-Liste" fra Asylet, ligesom fra de andre *Fattigskoler*, saa man kan see Fattiglemmerne paa Fingrene,¹³ og Asylet, som har sagt A, synes, det maa ogsaa sige B, og *tildels* forvandle sig til en *tvungen Fattigskole*.

Saavidt er det alt kommet i det mindste med eet af Asylerne, og hvad vil og maa nu Følgen blive Andet end den, at hvad der efter sin Natur og Bestemmelse skulde være "frit og levende" daglig maa blive mere dødt og tvungent, følgelig undergrave sig selv. Asylerne kan nemlig II [3r] vel, uden synderlig Skade have visse Regler for, hvorlænge de vil holde Plads aaben for Børn, som kun sjelden komme der, men ligesom disse Regler maae være saa milde som mueligt, maae de nødvendig gives og følges i Indretningens egen velforstaaede Tarv, og allermindst til en Control for det tvungne Fattigvæsen, hvormed de *fribaarne* Asyler og Asylskoler for deres eget Livs og Lykkes Skyld umuelig kan forbinde sig. Vel kan det synes haardt at nægte en lille *Attest* om de fattige Børns Indlemmelse i Asylet, for at de kan blive opklædte, men først maa man huske, at disse Børn har ligemeget eller ligeliden Ret til at opklædes af det tvungne Fattigvæsen, enten de gaae i Asylet eller ikke, da Retten slet ikke beroer paa nogen Slags Værdighed, Virksomhed eller god Anvendelse, men kun paa Trangen og Nøgenheden, som det tvungne Fattigvæsen selv, med sine Betjente og Fattigforstanderne maae overbevise sig om, og siden, om det kan, vaage over Anvendelsen, saa deri maa Asylet slet ikke blande sig, kan det derfor ikke heller uden at bestride og efterhaanden tilintetgiøre sig selv. Hverken kan nemlig Asylet paatage sig den Forpligtelse at staae aabent for Børn, om end nok saa hele og rene en Dag længer end de føre sig artig og anstændig op, og give et godt istedenfor et slet Exempel, ei heller kan Asylet lægge mindste Vægt [paa] at besøges daglig af de *samme* Børn, men maa tvertimod ønske at være eller blive alle de Børn kvit, der kun ved Haarene trækkes til dem, og kan da umuelig deltage i det uskyldig muntre Liv, som Asylet II [3v] er skabt til at huse og frede om, kan umuelig

fremme men kun [for]hindre Asyllets velgjørende Virksomhed. Vil derfor et Asyl vedblive at være et sandt *Tilflugts-Sted*, som skikkelige, arbejdsom[me] Folk bland[t] Almuen velsigne og takke Gud for, og som deres Børn kan skionne paa og mindes gladelig under de graa Haar, og ei synke ned til en kiedsommelig Skriver-Stue¹⁴ med pinligt Forhør og mekanisk Afretning til chinesisk Stilhed,¹⁵ da maa det opgives de Dovne og Slette og ganske overlade dem til det tvungne Fattigvæsen, der føder og klæder, opdrager og oplyser dem paa sin Viis, og trøste sig ved, at ved tidlig at frede om alt Godt og Ædelt og udvikle det til fri, munter og gavnlig Virksomhed, derved forebygger man ikke blot i Sandhed meget Ondt, men danner den eneste virkelige Modvægt til det Raa og Slette, og at netop Dette forsømmes almindelig, medens man spilder sin Umage paa at gjøre alt Kroget ret, forbedre alle de Fordærvede, gjøre de Dumme kloge og Ulveungerne menneskelige.

Jeg veed det godt, at jeg ogsaa her er *imod* Strømmen, men Asyl og Asylskoler maae ogsaa vide det, at de er reiste til en Dæmning *imod* Strømmen, der jo vistnok ikke i Længden kunde bestaae, naar ikke Strømmen skiftede, men alle Mærker¹⁶ maatte slaae fejl,¹⁷ om ikke Strømmen just nu er ifærd med at skifte, saa vi paa Livets Side behøve kun endnu et Øieblik at staae fast og lade Lyset skinne ud over Livet, [Mennesk] det muntre, inden¹⁸ visse nødvendige Grændser fri og virksomme Menneske-Liv, saa vil hele Verden see, at *deri* har vi Ret, Livet er ikke blot meget smukkere og glædeligere, || [4r] men i alle Henseender meget bedre og nyttigere end Døden, *Skolen* er en Landeplage, naar den lærer aandelig Sløvhed, hjertelig Trældom og legemlig Dovenskab, er kun en Lykke og Velsignelse, naar den nærer det Modsatte, og *udelukke* af sig, istedenfor at *indelukke* i sig hvad ei kan trives i Livs-Luften.

At Skoler, hvori *Kroppenes* Næ[r]værelse, Mandtallet, Mønstringen, Mulkter[ingen],¹⁹ Instruxen, Tabellerne, Afretning, Retskrivning, Udenads-Lexer, og mekanisk Forstands-Øvelse paa Stort og Smaat, Ondt og Godt, var *Sjælen* og Hovedsagen, kun har været frugtbare for hvad vi kalde "Børnehuse" eller Straffe-Anstalter²⁰ og Tvangs-Huse, og at det dog slet ikke gaar an enten at give hele Folket Forsørgelses-Ret eller stille det under Politiets specielle Opsyn, det er saa soleklart, at Verden dog selv maa see, den styrter sin Undergang imøde ved at fortsætte det Dødbideri, og at der er ingen Redning under nogensomhelst Stats-Forfatning, dersom man ikke holder op at bekæmpe og forkvakle Menneske-Livet ligefra Barndommen af, som om Menneske-Naturen var en Djævel, der først maatte uddrives og ei, hvor den findes, en skjult Skat, der skal drages for Lyset og gøres frugtbar!

Jeg siger det ogsaa nu saameget mere aabenhjertig frimodig, som jeg maa betragte min egen Bane omtrent for sluttet og har personlig

intet Ønske mere i denne Verden, uden at gavne mit Fæderneland med den Erfaring jeg har vundet og det || [4v] Lys, der efterhaanden er opgaaet for mig baade over Livets og Dødens Enemærker og deres Kamp paa Grændserne. Hvem der vil lee, eller korse sig over mit Sværmeri eller mine nagelfaste Griller, hvad man vil kalde det, maae gierne for mig, thi jeg har gjort den Lykke og vundet det Navn, jeg forlanger, men hos alle i en vis Grad ligestemte Sjæle og da især hos Asylernes varme Venner og Veninder tør jeg dog vente, at disse Linier kan vække Opmærksomhed, og Eftertanke med opladte Øine, og andet er det ikke, jeg vil, thi see de da ikke det Samme som jeg, da er intet videre derved at gjøre, skiøndt jeg er vis nok paa mit Syn i saadanne Ting, men jeg er ogsaa vis nok paa, at mange Øine vil see det Samme, naar de kun vende sig til den Side, at Asylernes truende Fare derved vil afvendes, og saa, kommer Tid, kommer Raad, Dagen har endnu enstund²¹ at voxer i, følgelig ogsaa Oplysningen, og et Hanefjed kan jeg dog see, den daglig gaar frem.

N. F. S. Grundtvig

Tiderne skifte som Bølgerne gaae,
Stjernerne tindre paa Himmelens Blaa,
Saa hvad end skifter, sig speile det Høie
Dybt i dit Hjerte og klart i dit Øie!

Forkortelser

- Bibl.*: Steen Johansen (1948-54), *Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs skrifter*, bd. 1-4, København.
- Danskeren* I-IV: N. F. S. Grundtvig (1848-1851), *Danskeren. Et Ugeblad*, bd. 1-4, København.
- GSkv* I-II: K. E. Bugge (1968), *Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast*, bind 1-2, København.
- PS* I-IX: Svend Grundtvig (udg.) (1880-1930), *N. F. S. Grundtvigs Poetiske Skrifter*, bind 1-9, København.
- US* I-X: Holger Begtrup (udg.) (1904-09), *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs udvalgte Skrifter*, bind 1-10, København.

Litteraturliste

Værker af Grundtvig

- Grundtvig, N. F. S., (1844), *Brage-Snak om Græske og Nordiske Myther og Oldsagn*, København i *US* VIII, 492-788.
- (1848-1851). *Danskeren. Et Ugeblad* bd. 1-4. København.

— (1860), *Dansk Ravne-Galder*, København i US X, 363-484.
Grundtvig, Svend (udg.) (1880-1930), *N. F. S. Grundtvigs Poetiske Skrifter*, bind 1-9, København.

Værker af andre forfattere

- Barfod, Fr. (1884), *Dronning Karoline Amalie: nogle Pennestrøg*, København.
- Bugge, K. E. (1968), *Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast*, bind 1-2, København.
- Coninck-Smith, Ning de (2000), *For barnets skyld. Byen, skolen og barndommen 1880-1914*, doktordisputats, Gyldendal, København.
- Det danske Sprog- og Litteraturselskab (udg.) (1975), *Ordbog over det danske sprog* 3. opl., bd. 1-28, København.
- Johansen, Steen (1948-54), *Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs skrifter*, bd. 1-4, København.
- Jørgensen H. (1970), *Omsorgen for børn og unge i København gennem 250 år*, København.
- Olsen, Olaf (1978), *Christian IVs tugt- og børnehus*, 2. forøgede udg., Højbjerg.
- Larsen, Joakim (1914), *Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse: aktmæssig fremstillet*, København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1966), “Grundtvig og Comus” i Henning Høirup, Aage Jørgensen og Peter Skautrup (red.): *Guldalderstudier: festskrift til Gustav Albeck den 5. juni 1966*, Århus, 133-153.

Noter

- ¹ Jf. *Bibl.* nr. 708, noten s. 187 f. Yderligere oplysninger om den historiske kontekst findes desuden i Jørgensen 1970 og Barfod 1884.
- ² Denne datering støttes desuden af det øvrige indhold og af ydre kriterier som f.eks. afmærkning med bølgestreg.
- ³ Velgørenhedsanstalt til optagelse af personer, der trængte til hjælp eller pleje, og hvor der blev holdt opsyn med ubemidlede småbørn, mens forældre var på arbejde.
- ⁴ Ordet *friskole* bruges her i sin oprindelige betydning, hvor det blot betegner en skole, hvor eleverne nyder gratis skolegang. Ordet blev ofte anvendt om de mange skoler for fattige børn, der blev stiftet ved Københavns kirker, og skal således ikke forstås som et tidligt eksempel på skoler i den frie grundtvigske grundskoletradition, der jo netop var betalingskoler, og som først blev grundlagt ca. 10 år senere begyndende med C. M. Kolds Friskole i Dalum.
- ⁵ Tillempet citat fra Jens Baggesens komiske fortælling “Kallundborgs Krønike, eller Censurens Oprindelse”, som blev trykt anonymt i tidsskriftet *Minerva*, august 1786. Grundtvig bruger citatet i et ufuldført

bidrag i *Kjøbenhavnske lærde Efterretninger* (1809), om Baggesens komiske æstetik, og vendingen har åbenbart bidt sig fast, idet han bruger den senere i en række helt forskellige sammenhænge: For eksempel omtales "Kallundborgs Krønike" både to gange i 1844 i *Brage-Snak* (US VIII, 632 og 666), i *Danskeren*, 24. februar 1849 (*Danskeren* II, 108-112) og i 1860 i "Dansk Ravne-Galder", hvor denne linje citeres af den opdigtede figur Denkspruch (US X, 459). Se endvidere Lundgreen-Nielsen 1966, 148-150.

⁶ *Det Borgerlige Selskab* er samtidens almindelige betegnelse for staten og det offentlige samfund.

⁷ Almueskolen var en folkeskole med gratis undervisning til de børn, hvis forældre ikke havde evner og midler til at sørge for deres oplæring. Almueskolen var på artiklens affattelsestidspunkt (1844) ordnet af de berømte Anordninger om Almue-Skolevæsenet af 29. juli 1814 og blev endeligt lovfæstet med grundlovens §90 i 1849. Se endvidere Larsen 1914.

⁸ Børnehuset var en københavnsk straffeanstalt. Ved oprettelsen i 1662 havde det været intentionen, at Børnehuset skulle være en opdragelsesanstalt for unge omstrejfer og fattige vanartede børn, som tiggede og stjal. Børnehuset fungerede imidlertid også som manufakturfabrik, og der blev derfor også brugt kvindelige og mandlige vagabonder med højere ydeevne end børnenes til tvangsarbejdet. Efterhånden blev Børnehuset i stadig højere grad brugt som straffeanstalt for unge forbrydere, indtil der kom et egentligt fængselsbyggeri i stand i 1730'erne. Børnehuset var på grund af de kummerlige forhold jævnlige genstand for offentlig debat. (Olsen 1978). Senere blev betegnelsen børnehuse brugt alment om børnehjem.

⁹ Fattighuse havde ofte tilknyttede tvangs- og tugthuse, der fungerede som bl.a. systuer og snedkerier. Her skulle beboerne arbejde til gengæld for den hjælp, mad og husly, de fik i fattighuset. Forholdene var ofte kummerlige med lang arbejdstid og ringe eller ingen løn.

¹⁰ Tankegang og ordvalg minder om Grundtvigs *Aabent Brev til mine Børn* fra samme periode. (*GSKV* II, 167-171. Sammenlign især med s. 168-169).

¹¹ De tredive års kamp med døden nævnes allerede i *Skolen for Livet* (*GSKV* II, 95).

¹² *At klæde op* betyder at forsyne nogen med klæder.

¹³ *At se paa Fingrene* betyder i samtiden at kontrollere et eller andet mistænksomt og småligt.

¹⁴ Offentligt eller privat kontor, der var indrettet til skrivearbejde. De billige skrivestuer arbejdede med hurtig retshjælp og inkasso, mens de større skrivestuvers produktion af håndskrifter blev drevet rent fabriksmæssigt. Grundtvig refererer her sandsynligvis til den mekaniske arbejdsgang i disse større skrivestuer.

¹⁵ Udtrykket *chinesisk Stilhed* bruges generelt (i Danmark siden Holberg) om en ældgammel i formalia og ritualer overadministreret og derfor stivnet kultur med stillestående og forældede holdninger. Den udførligste omtale af kineseriet findes i *Haandbog i Verdens-Historien* (US VII, 502) fra 1834, men Grundtvig bruger lignende udtryk flere andre steder; f.eks. betegnes det danske eksamensvæsen som kinesisk i *Brage-Snak* 1844

(US VIII, 526).

- ¹⁶ Substantivet *Mærker* bruger Grundtvig her om de mange iagttagelige varslere og jærtegn, som, man i den folkelige tradition mente, kunne vidne om fremtiden. Dette gjaldt blandt meget andet jule- og solemærker, landskabsformer, figur- og draperistil. Grundtvig bruger flere steder lignende formuleringer (f.eks. *PS VI*, 47) for netop at understrege sine skøn for fremtiden.
- ¹⁷ Grundtvig bruger ofte vendingen at *slaae fejl* som en fast adverbial formulering. Det er således bevidst, at Grundtvig undlader at bruge stort begyndelsesbogstav i substantivet.
- ¹⁸ Grundtvig bruger her ordet *inden* i dets adverbial betydning, og betydningen er følgelig *inden for*.
- ¹⁹ *Mulktering* er straffe ofte i form af bøder til forældre, hvis børn forsømte skolen. Mulktering i almueskolen beskrives desuden i Ning de Coninck-Smiths doktordisputats (Coninck-Smith 2000).
- ²⁰ Større offentligt fængsel eller institution, hvori man afsoner strengere og mere langvarige frihedsstraffe.
- ²¹ Grundtvig bruger ofte formuleringen *enstund* som et temporal-adverbium. Det er således bevidst, at Grundtvig her både undlader mellemrum efter den ubestemte artikel og stort begyndelsesbogstav i substantivet.